

АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Судовий захист є завершальною й найбільш гарантованою ланкою адміністративно-правового механізму захисту прав військовослужбовців Збройних Сил України. Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом, а згідно з частиною другою статті 64 Конституції навіть в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені, зокрема, права, передбачені статтями 40 та 55 [1]. Право на справедливий суд і право на ефективний засіб юридичного захисту закріплені статтями 6 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. У рішенні Великої палати у справі "Vilho Eskelinen and Others v. Finland" ЄСПЛ сформулював підхід, за яким виключення публічних службовців із гарантій статті 6 Конвенції допустиме лише тоді, коли держава доведе його об'єктивну виправданість, а спори щодо заробітної плати, надбавок та подібних виплат загалом підпадають під ці гарантії [3].

Військова служба є різновидом публічної служби, тому спори між військовослужбовцями та суб'єктами владних повноважень щодо проходження служби, призначення й виплати належних військовослужбовцям сум підлягають розгляду адміністративними судами відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [4]. Право звернутися до адміністративного суду для захисту порушених прав, свобод та інтересів закріплено у статті 5 КАС України, а предметну юрисдикцію адміністративних судів визначає стаття 19 цього Кодексу [4].

Предметом таких спорів найчастіше є невиплата або неповна виплата грошового забезпечення, яке гарантує стаття 9 Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" [5], додаткової винагороди, передбаченої постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168 [6], одноразової грошової допомоги у разі інвалідності чи втрати працездатності, грошової компенсації за житло та неотримане майно, а також ненадання передбачених законодавством пільг [7]. Така розмаїтість предметів спору свідчить про те, що саме адміністративне судочинство є основним інструментом відновлення порушених соціальних прав військових.

Дослідники виокремлюють низку процесуальних особливостей розгляду цих справ [7]. По-перше, обов'язок доказування правомірності оскаржуваного рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача – суб'єкта владних повноважень (частина друга статті 77 КАС України).

По-друге, позов може бути подано до суду за місцем проживання позивача (стаття 25 КАС України). По-третє, військовослужбовці у справах, пов'язаних із виконанням військового обов'язку та службових обов'язків, звільняються від сплати судового збору на підставі пункту 12 частини першої статті 5 Закону України "Про судовий збір" [8], хоча суди застосовують цю пільгу лише тоді, коли позов безпосередньо стосується прав, що впливають із проходження служби. По-четверте, такі справи можуть розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження та за правилами письмового провадження. По-п'яте, справа може бути визнана типовою і вирішена з урахуванням зразкового рішення Верховного Суду.

Важливим інструментом забезпечення єдності судової практики є типові справи. Так, 18 січня 2024 р. Велика Палата Верховного Суду ухвалила зразкове рішення у справі № 590/17953/21 щодо відмови комісії Міністерства оборони України у призначенні одноразової грошової допомоги військовослужбовцю, який отримав каліцтво під час проходження служби [9]. Практику адміністративних судів у справах за позовами військовослужбовців узагальнено також у посібнику Національної школи суддів України [10].

Найбільш дискусійним у судовій практиці залишається питання строків звернення до суду. Частина п'ята статті 122 КАС України встановлює місячний строк для звернення у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження та звільнення з публічної служби [4], тоді як стаття 233 Кодексу законів про працю України передбачає тримісячний строк у спорах, пов'язаних із недотриманням законодавства про оплату праці [11]. У постанові від 19 листопада 2025 р. у справі № 420/27284/24 Верховний Суд, розглядаючи спір про виплату додаткової винагороди за постановою № 168, визнав статтю 233 КЗпП України спеціальною щодо частини п'ятої статті 122 КАС України для вимог про стягнення належних виплат під час проходження публічної служби та вказав, що тримісячний строк обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права [12]. Суд також наголосив на необхідності з'ясувати, чи мав позивач об'єктивну можливість дізнатися про порушення до отримання від відповідача відповідних документів [12]. Водночас щодо грошової компенсації за неотримане речове майно Верховний Суд, виходячи з її правової природи як особливого виду належних військовослужбовцю сум, що не є винагородою за працю, застосовував місячний строк, встановлений частиною п'ятою статті 122 КАС України [13].

Така диференціація залежно від правової природи виплати створює для військовослужбовців ризик помилкового визначення строку та втрати права на судовий захист. Особливо гостро ця проблема постає для осіб, які перебувають у районі бойових дій, на лікуванні чи у полоні та не мають доступу до розрахункових документів і правової допомоги. Тому вирішення питання про єдиний критерій визначення строків

звернення до суду у спрах за участю військовослужбовців має принципове значення.

В умовах воєнного стану актуалізуються й інші бар'єри доступу до правосуддя. В. Рекшинський наголошує, що судовий захист соціальних прав військовослужбовців можливий лише за умови доступності правосуддя, а в бойовій обстановці підготувати письмовий документ надзвичайно складно [14]. Л. Малюга підкреслює, що судовий захист є фундаментом правопорядку та людиноцентристського розвитку правових систем, оскільки надає ефективний шлях захисту прав навіть тоді, коли їх порушує держава [15]. Практичними засобами підвищення ефективності захисту є подання разом із позовом заяви про забезпечення доказів (статті 114–117 КАС України) для витребування документів щодо нарахування грошового забезпечення та клопотання про призначення судово-медичної експертизи, зокрема для підтвердження причин інвалідності [7].

Судовий захист має діяти у системі з іншими елементами механізму. Закон України "Про Військового омбудсмана" створює додатковий позасудовий механізм захисту прав військовослужбовців, який доповнює наявні засоби та не скасовує права на звернення до суду [16]. Результати перевірок омбудсмана можуть сприяти повному й об'єктивному з'ясуванню обставин порушення, проте вони не замінюють судового рішення, яке є обов'язковим до виконання. Ефективність судового захисту визначається й тим, наскільки своєчасно та повно судові рішення виконуються органами військового управління і Міністерством оборони України.

Адміністративний судовий захист є ключовою гарантією реалізації соціальних прав військовослужбовців Збройних Сил України, однак його ефективність знижується через неузгодженість процесуальних строків, складність доступу до правосуддя в умовах воєнних дій та потребу у стабільній судовій практиці.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки та пропозиції щодо вдосконалення адміністративного судового захисту прав військовослужбовців:

По-перше, необхідно усунути правову невизначеність щодо строків звернення до суду шляхом законодавчого закріплення єдиного критерію їх застосування у спрах про виплати військовослужбовцям та уточнення співвідношення частини п'ятої статті 122 КАС України і статті 233 КЗпП України.

По-друге, доцільно передбачити спеціальні правила поновлення або зупинення процесуальних строків для військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях, перебувають на лікуванні або у полоні.

По-третє, слід розширювати практику застосування процедури типових справ і формування сталих правових позицій Верховного Суду щодо грошового забезпечення, додаткової винагороди та одноразової грошової допомоги.

По-четверте, необхідно забезпечити технічну доступність правосуддя для військових через розвиток електронних сервісів судової системи та можливість участі у судових засіданнях у режимі відеоконференції.

По-п'яте, доцільно врегулювати взаємодію судового та позасудового захисту, зокрема вплив звернення до Військового омбудсмана на перебіг процесуальних строків та використання результатів його перевірок у судовому процесі.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення практики Верховного Суду щодо строків звернення до суду у справах військовослужбовців, а також на аналіз ефективності виконання судових рішень на користь військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 270.
3. Vilho Eskelinen and Others v. Finland [GC] : Judgment, 19 Apr. 2007 / European Court of Human Rights. Application no. 63235/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190.
6. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лют. 2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/168-2022-n>
7. Теремецький В., Руснак Л., Шляховчук М. Захист соціальних прав військовослужбовців у порядку адміністративного судочинства. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 2 (38). С. 33–40. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2024.02.033>
8. Про судовий збір : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3674-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 14. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 січ. 2024 р. у справі № 590/17953/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116512563>
10. Захист прав ветеранів АТО / ООС, інших військовослужбовців адміністративними судами України : посібник / за ред. А. А. Єрцов. Київ : Національна школа суддів України, 2022. 201 с.

11. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
12. Постанова Верховного Суду від 19 лист. 2025 р. у справі № 420/27284/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
13. Постанова Верховного Суду від 23 черв. 2022 р. у справі № 540/2001/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
14. Рекшинський В. О. Судовий захист соціальних прав військовослужбовців в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Вип. 80, ч. 2. С. 454–459. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.73>
15. Малюга Л. Ю. Захист прав військовослужбовців в Україні в умовах воєнного стану. Право і суспільство. 2023. № 6. С. 150–159. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.22>
16. Про Військового омбудсмена : Закон України від 17 верес. 2025 р. № 4603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20>